

مؤلف شهاب الأخبار

ابوعبدالله، محمد بن سلامة بن جعفر، معروف به «قاضی قضاعی»، از دانشوران نیمه نخست سده پنجم است. از تاریخ زندگی او اطلاعات چندانی در دست نیست. همین اندازه می‌دانیم که در دوران فاطمیان در مصر می‌زیست و در علوم چند، از جمله: ادبیات، فقه، حدیث، تفسیر و تاریخ، دست داشته، در سه علم اخیر، آثاری از او به یادگار مانده است. وی در مسند قضاوت بود و در دوران وزارت علی بن احمد جرجابی - وزیر دربار فاطمیان - منشی او بوده و روزگاری چند به عنوان سفیر فاطمیان در حکومت روم شرقی، در قسطنطنیه اقامت داشت. او در شب پنجشنبه، شانزدهم ذی قعدة سال ۴۵۴ق، چشم از جهان فرو بست.

تاج سبکی در الطبقات الكبرى او را چنین معرفی کرده است:

محمد بن سلامة بن جعفر بن علي القاضي، أبو عبدالله القضاعي^۲ الفقيه، قاضي مصر، مصنف كتاب الشهاب، سمع أبا مسلم محمد بن أحمد الكاتب، وأحمد بن بريال، وأبا الحسن بن جهضم، وأبا محمد بن النحاس، وآخرين.

روی عنه الحميدي، وأبو سعد عبد الجليل الساوي، ومحمد بن محمد بن بركات السعدي، وسهل بن بشر الأسفراييني، وأبو عبدالله الرازي في مشيخته، والخطيب، وابن ماكولا، وآخرون.^۳

ابن ماكولا نیز نوشته است: «كان متفنا في علوم، ولم أرفي مصر من يجرى مجراه».^۴

قاضی قضاعی، از جمله عالمانی است که در رشته‌های گوناگون کسب دانش کرده و در برخی از رشته‌ها تألیفاتی نیز از خود به یادگار گذاشته است. فهرست آثار او به این شرح است:

۱. الإنباء عن الأنبياء؛^۵
۲. الإنباء في الحديث؛^۶
۳. المختار في ذكر الخطط والآثار في مصر؛^۷
۴. أمالي في الحديث؛^۸
۵. تفسير القرآن في عشرين مجلدا؛^۹

۲. القضاعي (بضم القاف وفتح الضاد المعجمة): نسبة إلى قضاة: قبيلة معروفة، ويقال: هو من جُمَيْز، وهو الأكثر والأصح. الأنساب، ج ۴، ص ۵۱۶.
۳. الطبقات الكبرى، ج ۴، ص ۱۵۰ - ۱۵۱.
۴. إكمال الكمال، ج ۷، ص ۱۴۷.
۵. هدية العارفين، ج ۲، ص ۷۱.
۶. كشف الظنون، ج ۱، ص ۱۷۲؛ هدية العارفين، ج ۲، ص ۷۱.
۷. كشف الظنون، ج ۲، ص ۱۶۲؛ هدية العارفين، ج ۲، ص ۷۱.
۸. المستخرج على المسند، ج ۳۸؛ كشف الظنون، ج ۱، ص ۱۶۵؛ هدية العارفين، ج ۲، ص ۷۱.
۹. مسند الشهاب، ج ۱، ص ۹؛ الأحلام للزركلي، ج ۶، ص ۱۴۶.

نقد و بررسی کتاب

حسین شانظری

درنگی در

ضوء الشهاب

و دست‌نوشته‌های آن

چکیده: شهاب الاخبار تالیف قاضی قضاعی (۴۵۴ق)، از متون کهن حدیثی و مورد توجه عالمان شیعه و سنی است. بر این کتاب شروح و حواشی زیادی نوشته شده که چند شرح مهم آن از محدثان امای است. ضوء الشهاب از ابو الرضا فضل الله بن علی حسنی راوندی (قرن ۶ق) از جمله این شروح ارزشمند شیعی است. نسخه‌هایی از این کتاب، در کتابخانه‌های ایران معرفی شده که در حقیقت با شرح دیگری بر شهاب الاخبار اشتباه شده است. در این نوشتار ضمن معرفی دو نسخه قطعی ضوء الشهاب از استانبول و بغداد، دیگر نسخه‌های منسوب نیز بررسی شده است. کلید واژه: شهاب الاخبار، ضوء الشهاب، فضل الله راوندی.

درآمد

از متون حدیثی عامه که همواره مورد اقبال و توجه عالمان و محدثان شیعه و سنی قرار داشته، کتاب شهاب الاخبار از قاضی قضاعی است. این کتاب در بردارنده حدود هزار روایت اخلاقی و تربیتی از پیامبر گرامی اسلام (ص) و شروح، حواشی، دارای استدراک و تلخیص‌های فراوانی است. در یکی از شماره‌های آئینه پژوهش^۱ ضیاء الشهاب از قطب راوندی معرفی شده بود. در این نوشتار به اختصار، مؤلف و منزلت شهاب الاخبار را طرح می‌کنیم و به معرفی نسخه‌های ضوء الشهاب نوشته فضل الله راوندی - که از معدود شرح‌های شیعی بر شهاب است - خواهیم پرداخت.

۱. آئینه پژوهش، ش ۱۲۸، خرداد و تیر، ۱۳۹۰.

آغاز نسخه ضوئ الشهاب از کتابخانه عارف افندی ▲

۶. دَرَة الواعظین و ذخر العابدین مجلد علی عشرين مجلسا؛^۱
۷. دستور معالم الحکم من کلام الإمام علی بن ابي طالب علیه السلام؛^۲
۸. دقائق الأخبار و حدائق الاعتبار فی الحکم؛^۳
۹. شهاب الأخبار؛^۴
۱۰. عیون المعارف و فنون الخلاف فی التاريخ؛^۵
۱۱. مُسند الشَّهاب؛^۶
۱۲. مناقب الشافعي؛^۷
۱۳. نزهة الألباب فی التاريخ؛^۸

شهاب الأخبار

شهاب الأخبار، از حدود ۱۲۰۰ سخن حکمت‌آمیز و حکمت‌آموز از رسول خدا (ص) در نصایح و سفارش‌های اخلاقی، و خاتمه‌ای مشتمل بر دعاهایی از آن حضرت فراهم آمده است. مؤلف، در گزینش و گردآوری سخنان رسول خدا (ص) اسناد احادیث را حذف کرده و در صحت آنها به بلاغت کلام اکتفا نموده و بر اساس تقارب الفاظ و تناسب معانی به تبویب احادیث پرداخته است.

این کتاب، فارغ از شیعه یا سنی بودن گردآورنده آن، از همان آغاز، مورد توجه عالمان بوده است و حدیث پژوهان و حدیث شناسان شیعه و اهل سنت، با دیده عنایت به آن نگریسته‌اند.

علامه مجلسی درباره این کتاب می‌گوید: «اگرچه کتاب شهاب از تألیفات عالمان اهل سنت است، اما بیشتر فقرات آن در کتب و اخبار محدثان شیعه آمده است».^۹

برخی از بزرگان امامیه بر شهاب الأخبار، شرح نوشته‌اند که از میان آنها سه شرح از اهمیت بیشتری برخوردار است:

۱. روح الأحاب و روح الألباب فی شرح شهاب الأخبار، از ابوالفتوح رازی (قرن ششم هجری)، نویسنده تفسیر معروف روض الجنان و روح الجنان؛ تا کنون تصور بر این بود که نسخه‌ای از این شرح وجود ندارد. به لطف الهی نسخه‌های آن شناسایی شده است که در موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث در دست تحقیق، پژوهش و نشر است.
۲. ضیاء الشهاب فی شرح شهاب الأخبار، از قطب الدین سعید راوندی، (م ۵۷۳ ق)؛

از این کتاب تنها یک نسخه در کتابخانه مجلس موجود است و موسسه دار الحدیث آن را چاپ کرده است.

۳. ضوئ الشهاب فی شرح شهاب الأخبار، از سید فضل الله بن علی راوندی (م ۵۷۲ ق).

این شرح شریف و نفیس نیز در قید تحقیق و تصحیح است که درباره آن و نسخه‌هایش نکاتی می‌آید.

مؤلف ضوئ الشهاب

سید ضیاء الدین فضل الله راوندی از دانشمندان امامیه در قرن ششم هجری است. مراتب فضل و دانش او، بی‌نیاز از تعریف و توصیف است. شاگردش شیخ منتجب الدین رازی در کتاب الفهرست چنین آورده است: «السید الإمام ضیاء الدین أبو الرضا فضل الله بن علی بن عبید الله الحسني الراوندي، علامة زمانه، جمع مع علو النسب، کمال الفضل و الحسب، وکان أستاذ أئمة عصره، له تصانیف...».^{۱۰}

سمعانی نیز در کتاب الأنساب خود، ذیل کلمه «قاسان»، ضمن بیان موقعیت جغرافیایی شهر کاشان و بیان ورود خود به آن شهر، می‌آورد:

دخلتها وأقمت بها یومین وأهلها من الشيعة وکان بها جماعة من أهل العلم والفضل... وأدرکت بها السید الفاضل أبا الرضا فضل الله بن علی العلوي الحسینی^{۱۱} القاسانی وکتبت عنه أحادیث وأقطعا من شعر «ولمّا وصلت إلى باب داره قرعت الحلقة وقعدت علی الدکة، انتظر خروجه، فنظرت إلى الباب فرأيت مكتوبا فوقه بالحص: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»^{۱۲}.

نسب

نسب شریف ایشان چنان که از نوشته ابن عنبه در عمدة الطالب فهمیده

۱۹. الفهرست، صص ۹۶ و ۳۳۴.
 ۲۰. صحیح آن «الحسني» است.
 ۲۱. الأنساب، ج ۴، ص ۴۲۶.

۱۰. کشف الظنون، ج ۱، ص ۷۴۵؛ هدیة العارفين، ج ۲، ص ۷۱؛ ذیل کشف الظنون، ج ۱، ص ۴۶۲.
 ۱۱. المصباح للکفعمی، ص ۳۰۷؛ الأعلام للزکلی، ج ۶، ص ۱۴۶؛ أعيان الشيعة، ج ۱، ص ۲۱۲.
 ۱۲. هدیة العارفين، ج ۲، ص ۷۱.
 ۱۳. کشف الظنون، ج ۲، ص ۱۰۶۷.
 ۱۴. کشف الظنون، ج ۲، ص ۱۱۸۱؛ هدیة العارفين، ج ۲، ص ۷۱؛ الأعلام للزکلی، ج ۶، ص ۱۴۶.
 ۱۵. کشف الظنون، ج ۲، ص ۱۶۸۳.
 ۱۶. کشف الظنون، ج ۲، ص ۱۸۳۹؛ هدیة العارفين، ج ۲، ص ۷۱؛ الأعلام للزکلی، ج ۶، ص ۱۴۶.
 ۱۷. مسند الشهاب، ج ۱، ص ۱۰؛ الأعلام للزکلی، ج ۶، ص ۱۴۶.
 ۱۸. بحار الأوار، ج ۱، ص ۴۲.

برگ اول نسخه ضوئ الشهاب از کتابخانه عاطف افندی ▲

از آثار او که سرشار از پژوهش و لطائف است، کتاب ضوئ الشهاب است. راوندی این کتاب را در ۵۳۶ هـ در دو جزء برای «الصدر الاجل العالم بهاء الدین جمال الاسلام سید العراقین ابو عبد الله الفضل بن محمد بن الفضل» تألیف کرده است. بنا به تصریح راوندی فضل بن محمد، این درخواست را در خواتم‌های برای وی املا کرده است. او نوشته است:

«ورسم إملاء ذلك في خانقاه عمّه الصدر السعيد مجد الدين ناصر الإسلام أبي القاسم عبيد الله بن الفضل بن محمود آثار الله برهانه».

معرفی دست‌نوشته‌های ضوئ الشهاب

در فهرست دست‌نوشته‌های منتشر شده در ایران که می‌شناسیم، هفت نسخه به عنوان ضوئ الشهاب معرفی شده است. به درستی نمی‌دانیم فهرست نگاران گرامی و محترم با چه قرینه‌ای این نسخه‌ها را ضوئ الشهاب دانسته‌اند. به نظر می‌رسد پشت برگ اول یکی از نسخه‌ها به خط متغایر نسخه را ضوئ الشهاب دانسته‌اند و این مطلب در یک فهرست گزارش شده و همه فهرست‌های بعد نیز آن نسخه‌های هم‌آغاز را ضوئ الشهاب دانسته‌اند.^{۲۴} در نتیجه هفت نسخه از ضوئ الشهاب راوندی در فهرست‌های ایران معرفی شده است که هیچ کدام ضوئ الشهاب نیست.

می‌شود و منابع دیگری نیز آن را تأیید می‌کنند^{۲۲} به این شرح است:

فضل الله بن علی بن عبیدالله بن محمد بن عبیدالله بن محمد بن ابی الفضل عبیدالله بن حسن بن علی بن محمد السلیق.

ابن عنبه ذیل «المعلم الرابع فی ذکر عقب جعفر بن حسن المثنی» نوشته است:

ومن ولد ابی الفضل عبیدالله بن الحسن بن علی بن محمد السلیق، العالم الفاضل المحدث الأديب المصنف ضیاء الدین ابو الرضا فضل الله ابن علی بن عبیدالله بن محمد بن عبیدالله بن محمد بن ابی الفضل عبیدالله المذكور وهو المشهور بفضله الله الراوندي.^{۲۳}

فهرست آثار

اما فهرست آثار پرارج و برگ راوندی چنین است:

۱. شرح نهج البلاغة

راوندی در بغداد به نسخه‌ای نفیس از نهج البلاغه که ظاهراً به خط مؤلف آن بوده دست یافته و برای خود استنساخ کرده است. او از کتابت این نسخه در ربیع الاول سال ۵۱۱ ق فراغت یافته است و بعد از آن به شرح کلمات و مشکلات و تعلقه نویسی پرداخته که پی‌ریزی برای تألیف شرح نهج البلاغه بوده است.

ابن عتاقی و دیگران از این شرح نقل کرده‌اند.

۳. الکافی فی التفسیر.
۴. الأربعین فی الأحادیث.
۵. الموجز الکافی فی العروض والقوافی.
۶. نظم العروض للقلب المروض.
۷. ترجمة العلوی للطب الرضوی.
۸. مقاربة الطیة إلى مقارنۃ النیة.
۹. رمل یرین.
۱۰. المدائح المجدیة.
۱۱. کتاب النوادر.
۱۲. أدعية السر.
۱۳. الحماسة ذات الحواشی.
۱۴. الحاشیة علی أمالی المرتضی.
۱۵. کتاب الدعوات.
۱۶. ضوئ الشهاب.

۲۴. از آنجا که فهرست کتابخانه مجلس به قلم حضرت استاد حائری اقدم این چند فهرست هست ممکن است دیگران به تبع ایشان نسخه‌های مشابه در آغاز و انجام را ضوئ الشهاب راوندی دانسته‌اند.

۲۲. الدرجات الرفیعة فی طبقات الشیعة، ص ۵۰۶؛ خاتمة المستدرک، ج ۱، ص ۱۷۳، رقم ۲۹.
۲۳. عمدة طالب، ص ۱۸۵.

الف. نسخه‌های قطعی ضوء الشهاب

۱. نسخه کتابخانه مصطفی عاطف افندی در کتابخانه سلیمانیة استانبول (شماره ۵۹۴)

این دست‌نوشته فاخر و نفیس به خط سید حیدر حسینی علوی آملی و مربوط به سال ۷۶۲ ق است.

در برگ آغاز این نسخه آمده است:

کتاب ضوء الشهاب من إمام السید السعید الإمام العالم الشریف الجلیل أفضل المتقدمین وأكمل المتأخرین فضل الله بن علی بن عبید الله الحسنی أبی الرضا الراوندی قدس الله روحه العزیز.

در همین برگ آمده است:

صاحبه ومالکه ومتصرفه کاتبه العبد الضعیف الفقیر الی نعمة ربّه اللطیف أضعف عباد الله جرماً وأقواهم جرماً الغریق فی بحور الآثام المتمسک بولاء أجداده أهل البیت علیهم السلام حیدر بن علی بن حیدر العلوی الحسینی الأملی - أصلح الله شأنه - وکتب ذلك تاسع وعشرين ذی الحجة من سنة (؟) اثنین وستین وسبعمائة والحمد لله رب العالمین وصلى الله على خیر خلقه محمد وآله الطیبین الطاهرین.

آغاز و خطبه کتاب با مختصر تصحیح و تحقیقی که روی آن انجام شده است چنین است:

۴ | اللهم اجعل ترددنا إلى بابك سببا إلى نيل ثوابك، وتمسكا بأسبابك، [و] درکا للأمن من عقابك؛ و احفنا بالسلامة ما أحييتنا، و اكنفنا بالكرامة إذا توفيتنا، ولا تغيبنا عن إحسان يجلب الشكر، و امتنان يوجب الذكر، و قدر رزقنا الذي تكفلت به طبقا لفاقتنا فلا نبطر، و وقفا لحاجتنا فلا نكفر، و أعذنا من غمط نعمائك، و التبرم ببلائك، و الاستحقار لعطائك، و الاتهام لقضائك، و اجعلنا من عبادك الذين إذا عافيتهم ذكروا، و إذا ابتليتهم ستروا، و إذا أعطيتهم شكروا، و إذا أصبتهم صبروا.

اللهم و احرسنا من سورة الجشع، و فورة المدلع، و طيشة العجل، و فترة الكسل، و نكد العناد، و وبال الاستبداد، و وحشة الشقاق، و ريبة النفاق، و فته الحصر، و حيرة البصر، و سُخف اللجاج، و عنف الحجاج، و أمثة الغرور، و غلبة الشرور، و قصر العمل، و طول الأمل، و احفظنا من شرور أنفسنا و هواها فإتها ساعية في رداها، و تتم النعمة عليها بقطامها عن الشهوات المردية، و البدوات المنذبة، و المطالب

المغوية، و المأرب المخزية؛ فإذا نحن متناصحن، جعلوا رضاك إماما، و أتباع أوامرك لزاما، و الاتسام ما رسمت خطاما، و الامتناع عما حظرت زماما، «يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا».

اللهم و أوصل أركى تحياتك عرفا، و أذكى صلواتك عرفا إلى خير من اصطفيته لرسالتك و ارتضيته لسفارتك، محمد عبدك و نبیک، و رسولك و نجيبك، و حبيبك و صفيك، و إلى عترته الأطهرين نسبا، و اسرته الأطهرين حسبا.

و بعد: فإن كتاب الشهاب الذي جمعه القاضي أبو عبد الله محمد بن سلامة بن جعفر بن علي القضاة المصري - رحمة الله عليه - من حديث رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم لما تعادل قلة فصوله و كثرة محصوله، و تناصر صغر حجمه و كبر غنمه على حبس الإبصار عليه و صرف البصر إليه، و كانت كلماته صلى الله عليه وآله وسلم الفصوص و النصوص و الفوارد و الشوارد و الغرر و الدرر و الشئف و الظرف، و لم يتصد لشرح مشكله و كشف معضله إلا أحد رجلين حديثي قعد به تعلم العربية و مجاريها، و خفيت عنه أغراض البلاغة و مراميها، ۵/ و فتفحص عن أسانيد و رجاله، و لم يحم حول شرحه و حل إشكاله، و لغوي أشغل بظواهره و غفل عن سرائره، فتعرض للمباني و أعرض عن المعاني، فكان كلا الرجلين مقصرا عن الواجب مقصرا، اللهم إلا ما أورده القدماء منه متفرقا في مصنفاتهم فشرحوه، و عنوا به فأوضحوه؛ فإنه منهم وإليهم، و نحن عيال عليهم، و الله تعالى يرحمهم، و بالمغفرة يكرمهم.

أمر الصدر الأجل العالم بهاء الدين جمال الإسلام سيد العراقيين أبو عبد الله الفضل بن محمد بن الفضل - ضاعف الله علاه، و كبت عداه، و جعلهم فداه - أن أصرف بعض أوقاتي إلى شرح له شاف و تفسير كاف، لا صغير مخل ولا كبير ممل، إشفاقا على حديث النبي صلى الله عليه وآله وسلم، و إكراما و نظرا له و احترامما، و حسن ظن منه بربيب نعمته و حليف خدمته، و أمره عزم، و حكمه جزم، و الأخذ به حزم، فلم أجد من التزامه بدًا ولا لإشارته مردًا، و رسم إمام ذلك في خانقاه عمه الصدر السعيد مجد الدين ناصر الإسلام أبي القاسم عبید الله بن الفضل بن محمود أنار الله برهانه، و ثقل بخيره ميزانه؛ و كان ولدي أحمد - أيده الله - يحثني عليه، و يتقاضاني به، و يصرف همي إليه؛ فشممرت عن ساق الجعد، و لم أذخر ما عندي من الجهد، و كسرت عليه هذه الأجزاء تباعة لحكمه و امتثالا لرسمه، و شرعت فيه في صفر سنة ست و ثلاثين و خمسمائة، و رأيت أن اسميه ضوء الشهاب، و عسى أن يكون اسما يوافق المسمى، و لفظا يطابق المعنى،

آمده است. مانند آنچه در (ص ۱۴) در ترجمه «استوخم» در حاشیه نوشته: «طعام گران آمد».

۳. در برگه‌ای که مصنف اشعاری را به این مضمون آورده است: ولبعض أهل العصر:

لا جزى الله شبابي صالحاته
سود صحفی و انقضی
أتره نفض الصبغ على
سود صحفی و انقضی
صحفی ثم تولى ومضى
سود الصحف و ما أفتعه

در حاشیه آن صفحه و در معرفی «بعض اهل العصر» نوشته است: هو السيد الامام المصنف هذا الكتاب رحمه الله.

۴. گاهی نسخه بدل‌هایی را که مربوط به احادیث متن شهاب الاخبار است، در حاشیه متذکر شده‌اند و نسخه بدل‌ها را از "نسخه الحمیدی" نقل می‌کنند. مانند آنچه در (ص ۲۵۳) در حاشیه یک حدیث آمده است "نسخه الحمیدی بالتونین".

۳. نسخه کتابخانه چسترییتی (شماره ۳۷۶۲ و عکس شماره ۱۰۹۱ کتابخانه آیت الله مرعشی).

بر اساس فهرستی که جناب آقای حافظیان نوشته‌اند، این مجموعه شامل الباب فی معانی احادیث الشهاب، الهیاكل السبعة، مسائل قطب راوندی و در آخر ضوء الشهاب فی شرح الشهاب از فضل الله راوندی است.^{۲۵}

رساله اخیر که ضوء الشهاب راوندی دانسته شده، تنها چهارده برگ و بخشی از تمهات کتاب است.

آغاز: الباب السابع عشر وهو باب الدعاء اللهم انى اعوذ بك من علم لا ينفع و قلب لا يخشع و دعا لا يسمع... تعوذ عليه وآله السلام بالله تعالى من العلم الذى لا ينفع.

آغازی که در فهرست درج شده است، با نسخه ضوء الشهاب استانبول و متحف عراقی^{۲۶} با اختلاف مختصری یکی است. چنانچه آقای حافظیان فرموده‌اند این نسخه دارای تاریخ سه شنبه ۲۰ جمادی الآخر ۵۵۲ هـ است ولی احتمال ایشان مبنی بر اینکه ممکن است این تاریخ مربوط به تالیف ضوء الشهاب باشد، جایی ندارد. چرا که بر اساس دو نسخه قطعی استانبول و متحف عراقی تاریخ تالیف ضوء الشهاب ۵۳۶ هـ است. لذا تاریخ ۵۵۲ هـ باید مربوط به کتابت نسخه حاضر باشد.

▲ انجام نسخه ضوء الشهاب از کتابخانه متحف عراقی

اندکی از آغاز افتاده است و انجام آن با اندک تفاوتی مطابق انجام نسخه استانبول است. به نظر نمی‌رسد در بین صفحات افتادگی داشته باشد، اگر چه نیاز به مقابله و بررسی بیشتر است.

آغاز موجود: الشهاب الذي جمعه القاضي أبو عبد الله محمد بن سلامة بن جعفر بن علي القضاةي المصري - رحمة الله عليه - من حديث رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم لما تعادل قلة فضوله وكثرة محصوله،

انجام: والله الحمد على آلائه وحسن بلائه، و صلواته على سيد انبيائه محمد وآله الطاهرين. نختم الكتاب بحمد الله ومنه وحسن توفيقه وتيسره ووافق الفراغ من كتبه... على يدى العبد الضعيف محمد بن الامام الكبير احمد بن محمد ابى عمرو يوم الاربعاء الثالث من صفر سنة خمس وعشرين وستماية و صلواته على سيد الانبياء محمد المصطفى وآله الاكرمين الانجيين.

برخی نکات این نسخه:

۱. نسخه استانبول در دو جزء تدوین شده است ولی نسخه عراق یکسره است و دو جزئی نیست.

۲. نسخه دارای حواشی مفصلی نیست ولی گاهی توضیح لغوی و نسخه بدل دارد. توضیح فارسی نیز در حاشیه به صورت بسیار نادر

۲۵. فهرست عکسی کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، ج ۳، ص ۱۸۱ - ۱۸۲؛ فهرس المخطوطات العربیه فی مکتبه تشترییتی، ج ۱، ص ۴۵۶.
۲۶. حدیث ش ۸۹۲ (به شماره‌گذاری ضیاء الشهاب، چاپ دار الحدیث).

ب. نسخه‌هایی که قطعاً ضوئ الشهاب نیستند:

۱. نسخه شماره ۵۶۹۶ کتابخانه ملک

آغاز: قال فدخل في اوصافه الكاف الا ان يقال.

انجام: وهو ذو الفضل والكرم والمنعم علينا بضروب النعم ووقع الفراغ من تحرير....

بخشی از شرح خطبه افتاده است و بعد از خطبه نیز حدود شش حدیث و شرح آن افتادگی دارد. در اواسط کتاب نیز حدود ۱۵۰ حدیث با شرح آن افتاده است. فقط برگ‌های آغازین نسخه گاهی دارای حاشیه نویسی است و بعد از آن بدون حاشیه نویسی، تصحیح یا نسخه بدل است.

این نسخه به خط نسخ و بدون تاریخ کتابت است و ۲۳۰ برگ از آن باقی مانده است. ممکن است کتابت مربوط به قرن سیزدهم هجری باشد. در فهرست ملک، این نسخه، ضوئ الشهاب دانسته شده است.^{۲۷} مقابله این نسخه با نسخه قطعی الانتساب استانبول و متحف عراقی، می‌رساند که نسخه کتابخانه ملک، ضوئ الشهاب نیست.

۲. نسخه ش ۹۵۸۴ کتابخانه مجلس

این نسخه شامل سه رساله به شرح ذیل است:

الف) الاستبصار فی النص علی الأئمة الاطهار از ابوالفتح محمد بن علی کراچکی (م ۴۴۹ ق) در پایان این رساله، تاریخ کتابت ۱۳۱۸ ق آمده است.

ب) التعریف بوجوب حق الوالدین

از ابوالفتح محمد بن علی کراچکی (م ۴۴۹ ق) در پایان این رساله نیز تاریخ کتابت ۱۳۱۸ ق درج شده است.

ج) ضوئ الشهاب (بنا به اعتقاد فهرست نگار)

آغاز: لنا فیما یقربنا من طاعته ویزلفنا الی مرضاته... اما بعد فان فی الالفاظ النبویة....

انجام: لهذا یقال فیہ کرم الله وجهه لانه کرم وجهه ان یصنعه لغير الله من.

رساله اخیر در این نسخه، از آغاز شرح خطبه و بیش از دو ثلث از انجام کتاب و همچنین در صفحات میانی افتادگی دارد و تنها تا شرح حدیث شماره ۳۰۸ (به شماره گذاری احادیث ضیاء الشهاب، چاپ دارالحدیث) کتابت شده است. خط این سه رساله، نسخ و بدون کاتب است و تاریخ کتابت آن ۱۳۱۸ ق بوده و دارای مهر کتابخانه ضیاء الدین نوری است.

۲۷. فهرست ملک، ج ۱، ص ۴۸۸؛ فهرستواره دنا، ج ۷، ص ۲۵۱.

در نسخه هیچ‌گونه علامت نسخه بدل، بلاغ، حاشیه نویسی و تصحیح وجود ندارد.^{۲۸}

مقابله این نسخه با نسخه قطعی الانتساب استانبول و متحف عراقی می‌رساند که این نسخه، ضوئ الشهاب نیست.

۳. نسخه شماره ۱۲۴۰ (۱۲۶۶) کتابخانه مجلس

این نسخه در مجموعه‌ای است که شامل این رساله‌هاست:

الف) ضوئ الشهاب (بنا به اعتقاد فهرست نگار)

آغاز: لنا فیما یقربنا من طاعته ویزلفنا الی مرضاته... اما بعد فان فی الالفاظ النبویة....

انجام: لهذا یقال فیہ کرم الله وجهه لانه کرم وجهه ان یصنعه لغير الله من.

ب) دعوات قطب راوندی یا همان سلوه الحزین

ج) عیون المعجزات (مختصر بصائر الدرجات)، از حسین بن عبدالوهاب (قرن چهارم یا پنجم هجری):

در پایان این مجموعه، امضای علی بن عباسقلی تهرانی در ۱۳۱۹ ق آمده است.

از آنجا که آغاز و انجام این نسخه، کاملاً با نسخه دیگر کتابخانه مجلس تطابق دارد، و افتادگی‌های مشترک دارند و از سویی تاریخ کتابت این نسخه ۱۳۱۹ ق است و نسخه دیگر مورخ ۱۳۱۸، لذا باید گفت یا این نسخه از روی نسخه مورخ ۱۳۱۸ کتابت شده و یا هر دو از روی نسخه سومی کتابت شده‌اند.

البته سه حدیث و شرح آن در این نسخه وجود دارد که در نسخه دیگر مجلس (به شماره ۹۵۸۴) وجود ندارد.

در این نسخه نیز هیچ‌گونه نسخه بدل، حاشیه نویسی و اصلاحات به چشم نمی‌خورد.^{۲۹}

در برگ اول این نسخه آمده است:

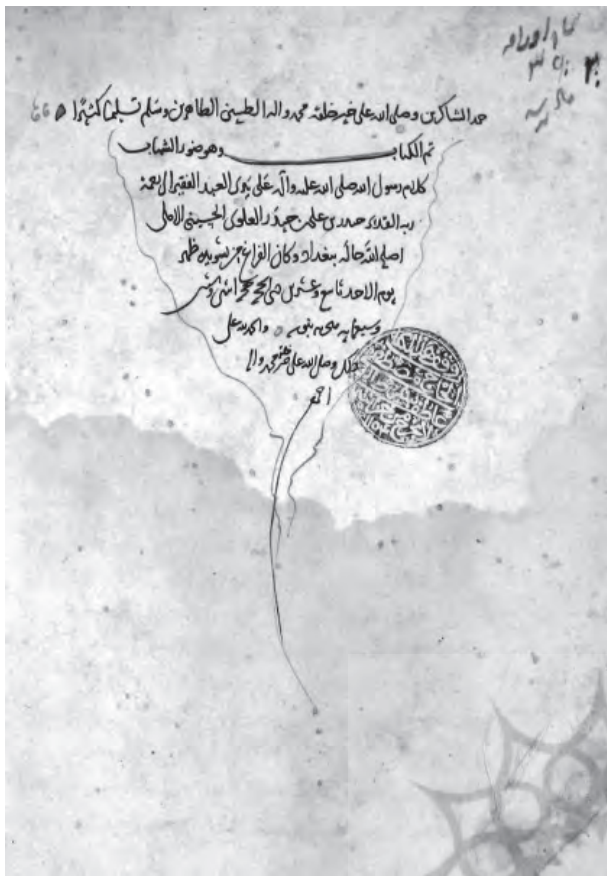
قطعه من شرح الشهاب و هی ناقصه فی اولها و اواسطها و آخرها رزقنا الله بنسخه کامله و لیس هذه القطعه فی خطی.

این یادداشت مزین به مهر حسین الطباطبایی است.

مقابله این نسخه با نسخه قطعی الانتساب استانبول و متحف عراقی می‌رساند که این نسخه‌ای از ضوئ الشهاب نیست.

۲۸. فهرست مجلس، ج ۳۰، ص ۲۳۵ - ۲۳۶؛ فهرستواره دنا، ج ۷، ص ۲۵۱.

۲۹. همان، (چاپ قدیم) ج ۴، ص ۴۳ - ۴۴ (چاپ جدید)، ص ۵۹.

انجام نسخه ضوء الشهاب از کتابخانه عاطف افندی ▲

دار صدام با زحمت و کوشش فراوانی که مبذول داشتند، چشم را روشن کرد.

با آن که ویرایش و تقویم النص کتاب با استفاده از نسخه استانبول در شرف تکمیل بود، با دست‌یابی به نسخه دار صدام (المتحف العراقي) که - دارای قدمت بیشتری هست - باز هم کار به مرحله اول بازگشت.

به هر حال این کتاب نفیس با همکاری مؤسسه دارالحدیث در حال تصحیح و تحقیق است که امیدواریم هرچه زودتر به سامان برسد و به جامعه علمی و علاقه‌مندان تقدیم گردد.

۴. نسخه مجموعه محدث ارموی در مرکز احیاء میراث اسلامی قم، ش ۹ / ۴۳۷۳

در فهرستواره نسخه‌های خطی و عکسی، این کتاب را از قاضی ابوعبدالله قضاعی، یعنی مؤلف شهاب الاخبار دانسته‌اند که این گونه نیست.

در فهرست دنا نیز آن را ذیل ضوء الشهاب، به عنوان مختصری از شهاب الاخبار دانسته‌اند^{۳۱} که باز هم صحیح نیست؛ چرا که ضوء الشهاب، شرح شهاب الاخبار است، نه مختصر آن.

این نسخه تنها پانزده برگ است و از حدود شرح حدیث شماره ۸۶۱ (به شماره‌گذاری ضیاء الشهاب، چاپ دارالحدیث) تا حدیث شماره ۸۹۰ آمده است و پس از مقداری افتادگی، بخش پایانی کتاب شهاب الاخبار که ادعیه رسول خدا (ص) است، آمده است.

نام ضوء الشهاب و تاریخ محرم الحرام سال ۸۳۷ ق، در پایان این نسخه دیده می‌شود و گاهی علامت بلاغ و تصحیح نیز در صفحات وجود دارد.

تطبیق این نسخه با نسخه کتابخانه ملک و استانبول، نشان می‌دهد نسخه مجموعه محدث ارموی، ربطی به دیگر نسخه‌ها ندارد. یعنی نه ضوء الشهاب راوندی است و نه مربوط به نسخه ملک.

البته شرحی از شهاب الأخبار به همین نام ضوء الشهاب، از ابوالمظفر محمد بن اسعد حکیمی عراقی حنفی (م ۵۶۷ ق) می‌شناسیم.^{۳۲} چون به نسخه آن شرح دسترسی نداشتیم، تطبیق نسخه مجموعه محدث ارموی با آن ممکن نشد؛ ولی احتمال این همانی وجود دارد.

تصحیح ضوء الشهاب

تصحیح این کتاب داستانی طولانی دارد. در مرحله اول با استفاده از نسخه کتابخانه ملک و مجلس به تصویر این که ضوء الشهاب هستند، مقداری کار شد.

در مرحله دوم نسخه کتاب خانه عاطف افندی استانبول با مساعدت و لطف دوست گرامی و عزیزمان جناب آقای حسین متقی - دام اقباله و لطفه - حاصل شد، آن چه رشته بودیم پنبه شد و معلوم گردید که اصولاً نسخه‌های ایران هیچ کدام ضوء الشهاب نیست. لذا با نسخه استانبول کار را از اول شروع کردیم.

در مرحله سوم با لطف و عنایت دوست گرامی جناب حجه الاسلام آقای سید حسن موسوی بروجردی - دام عزه و کرمه - نسخه کتابخانه

۳۰. فهرستواره نسخه‌های خطی و عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ص ۲۹۷.

۳۱. دنا ج ۷، ص ۲۵۱.

۳۲. فهرست ملک، ج ۱، ص ۳۵۷، ش ۱۶۳۱.